

НЕВИЗНАНІ КВАЗІДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ ЯК ФАКТОР ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано політико-правовий статус та процес формування невизнаних квазідержавних утворень на Півдні та Сході України. Доведено, що «ДНР» та «ЛНР» є потужним фактором етнополітичної нестабільності в Україні.

Ключові слова: етнополітична стабільність, невизнані держави, етнополітична дезинтеграція

Aslanov S. The Unrecognised (de facto) States as a Factor of Ethnopolitical Instability in Ukraine.

The political and legal status of unrecognised (de facto) states in South and East of Ukraine and the process of their formation are analyzed. It is proved that DNR and LNR appear to be powerful factor of ethnopolitical instability in Ukraine.

Keywords: ethnopolitical stability, unrecognised (de facto) states, ethnopolitical disintegration

Аналіз засвідчив, що юридичні словники та енциклопедії класифікують невизнану державу як територію, яка проголосила себе суверенною державою і має певні ознаки державності: назву (задекларовану як офіційну), атрибути (державну символіку), систему управління (органи влади, збройні сили), правову систему (Конституцію на інші нормативні акти), контроль над територією, населення, – але не має дипломатичного визнання з боку держав-членів ООН [1]. Територія невизнаної держави вважається такою, що перебуває під суверенітетом держави-члена ООН. Невизнані держави, як правило, характеризуються міжнародною спільнотою як нелегітимні, сепаратистські утворення або окуповані регіони. Як зауважує К. Вітман, відмовляють у визнанні самопроголошеним республікам, насамперед, держави, до складу яких раніше входила територія, що відкололася внаслідок етнополітичного конфлікту [2].

Окрім невизнаних держав, у політології та правовій науці застосовується ще один синонімічний термін – квазідержавні утворення. Етнополітичний словник визначає державоподібні утворення (квазідержави) як особливий вид суб'єктів міжнародного права, що мають певні ознаки держав, але не є такими в загальноприйнятому розумінні [3]. Квазідержавні утворення є особливою політичною організацією суспільства, яка, на відміну від держави, не має всіх її ознак та/або міжнародного визнання. Використовується термін щодо територій з невизначеним статусом, сепаратистських регіонів, самопроголошених республік. В. Опришко, пропонуючи перелік суб'єктів міжнародного права, наголошує на виокремленні особливої форми суб'єктів міжнародного права – квазідержавних утворень [4].

Більшість квазідержавних утворень (на пострадянському просторі всі) утворилися внаслідок сепаратизму та участі в цьому процесі сусідніх держав, зацікавлених в етнополітичній дезінтеграції та підтриманні етнополітичної нестабільності. Головну роль у дезінтеграційних процесах регіону відіграє Російська Федерація, яка визнає та підтримує невизнані республіки, надаючи їм інформаційну, політичну, фінансову, військову допомогу. Експерти сходяться на думці, що у випадку Придністров'я, Південної Осетії та Абхазії йдеться про блокування держав, до яких належали ці території – Грузії та Молдови, – в євроінтеграційному, євроатлантичному поступі; у випадку Нагірного Карабаху – у послабленні енергетично потужного Азербайджану на користь енергозалежної від Росії Вірменії.

Міжнародне невизнання – важлива характеристика квазідержавних утворень, що унеможливує їх нормальний економічний розвиток, співпрацю з іншими державами. А, отже, диктує економічну, а тому й політичну залежність від держави-донора, якою на пострадянському просторі в абсолютній більшості випадків постає Росія, у випадку Нагірного Карабаху – також Вірменія. Невизнані республіки фінансуються також за рахунок міжнародної гуманітарної допомоги, але головну роль у підтриманні їх життєдіяльності відіграє цільова фінансова допомога сусідніх держав, зацікавлених у зміцненні позицій невизнаної держави та

послабленні колишньої держави належності цієї території в етнополітичному конфлікті. Слід зазначити, що етнополітичні конфлікти навколо невизнаних держав супроводжуються багатоетапними спробами врегулювання з залученням посередників, міжнародної спільноти. Квазідержавні утворення є джерелом постійної етнополітичної нестабільності в регіоні, оскільки у своїй діяльності їх влада не спирається на загальновизнані норми міжнародного права, не хестує навіть відверто злочинними засобами розв'язання проблем, у тому числі міжетнічних суперечностей на підконтрольній території.

Щоб заручитися певною зовнішньою підтримкою та мінімізувати ізольоване становище на міжнародній арені, невизнані держави пострадянського простору об'єдналися в зовнішньополітичний клуб – Співдружність невизнаних держав (СНД-2), створену 2000 р. в Тирасполі. В межах цієї міжнародної організації квазідержавні утворення співпрацюють між собою.

Нещодавно до когорти невизнаних, квазідержавних, самопроголошених утворень долучилися «Донецька» та «Луганська» «народні республіки», сформовані на базі Донецької та Луганської областей України за безпосередньої участі Росії. Виникли вони внаслідок етнополітичного конфлікту між Україною та Росією за Південний Схід України, який РФ вважає російською територією, незаконно переданою Україні в минулому, тому всіляко підтримує сепаратистські тенденції в цій частині України. Президент РФ офіційно ставив під сумнів територіальну цілісність України та належність Південно-Східних областей до її складу: «Це ж не Україна, це Новоросія. Ось цей Харків, Донецьк, Луганськ, Херсон, Миколаїв, Одеса – вони за царських часів не входили до складу України, а були передані їй пізніше» [5]. Втім, формування невизнаних республік на Сході України не було головною метою Росії в етнополітичному конфлікті з Україною, який виник внаслідок повалення проросійської влади в Україні. Сусідня держава діяла ситуативно, спостерігаючи за відповіддю Києва, міжнародної спільноти та реакцією самих українців.

Спочатку плани Російської Федерації щодо Південного-Сходу України полягали в розподілі держави на дві частини та були оприлюднені щонайменше двічі. Вперше, неофіційно: документ

«Про кризу в Україні» був розроблений у Раді Безпеки РФ під час масових протестів у Києві протягом січня–лютого 2014 р. У ньому йдеться про дестабілізацію ситуації в Україні, яка безпосередньо загрожує життєво важливим інтересам Російської Федерації. Вона була викликана, по-перше, багаторічною діяльністю США та ЄС і «спрямована на підрих історичної єдності російського народу», а по-друге, «повним банкрутством так званої української державності» [6]. В акті стверджується, що державна влада т.зв. держави Україна неспроможна гарантувати громадянський мир та безпеку громадян Росії та співвітчизників, тому етнополітично нестабільна «ситуація використовується українськими фашистами-бандерівцями та іншими екстремістськими елементами для реалізації людиноненависницьких ідей, терору та залякування широким мас в Криму, на Півдні, Сході, Центрі». Наголошується, що Росія не може пасивно спостерігати за стражданнями співвітчизників. Виходячи з цього, пропонується здійснення комплексу заходів, спрямованих на захист безпеки громадян РФ та співвітчизників, а також реалізацію державних інтересів Росії. Цей комплекс заходів передбачав, що «тільки повне входження території російських областей, а саме: Криму, Луганської, Донецької, Запорізької, Дніпропетровської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Київської, Херсонської, Миколаївської, Одеської областей, – в РФ може гарантувати мир, безпеку та процвітання їх населенню, а також надійний захист інтересів Росії».

Удруге – в офіційних листах із Державної думи РФ до Міністерства закордонних справ Польщі, Угорщині, Румунії з пропозицією поділити територію України. Зокрема, заступник голови Державної думи РФ, лідер ЛДПР, запропонував Польщі вимагати референдуму щодо приєднання п'яти західних областей України: Волинської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Рівненської. Угорщина отримала пропозицію приєднати Закарпаття, де проживає угорська національна меншина, Румунія – Чернівецьку область, яка певний час входила до її складу [7]. Україні мала б залишитися тільки її центральна частина. В. Жириновський апелював до того, що спроби України побудувати державу завжди закінчувалися невдачею. Тобто Росія намагалася створити міжнародний імідж України як держави, що не відбулася.

Польща, Угорщина та Румунія відповіли відмовою на подібні пропозиції, назвавши їх несерйозними. МЗС України зауважило, що такі плани можуть виникнути лише в хворій уяві.

Тим не менше, РФ зробила спробу пролобіювати на міжнародному рівні розподіл України як держави, що не відбулася, і може бути розділена на дві буферні частини між Європою та Росією. Такий механізм використовувався в світовій повоєнній практиці – Радянський Союз та Захід розділили дві держави Німеччину (НДР, ФРН) та Корею (КНДР, Республіка Корея) на окремі частини – зони свого впливу. Якщо Німеччині вдалося об'єднатися та стати однією з держав засновниць ЄС, то Корея й досі залишається дезінтегрованою – на Півночі усе ще існує держава, де панує тоталітарний, військовий режим, який не забезпечує належного рівня життя населенню та захисту прав, на відміну від Південної демократичної частини.

Зрозумівши, що розподіл України не підтримується міжнародною спільнотою, Російська Федерація запропонувала менш радикальний план для України, який передбачав: 1) федералізацію України, 2) прийняття нової редакції Конституції, яка б закріпила нейтральний статус України (що унеможливить її членство в ЄС та НАТО), 3) проголошення Криму демілітаризованою зоною з подвійним українсько-російським управлінням півострова, 4) надання російській мові офіційного статусу. Українська сторона у відповідь вказала на неприпустимість диктування суверенній та незалежній державі, яку форму державного устрою, форми політичного та економічного або соціально-культурного життя їй упроваджувати. Намагаючись продемонструвати абсурдність ситуації втручання у внутрішні справи незалежної держави, Міністерство закордонних справ України запропонувало РФ план конфедералізації російської держави з упровадженням кількох державних мов для забезпечення представництва нацменшин у діяльності органів державної влади [8].

Держсекретар США, що разом з ЄС виступив посередником у врегулюванні українсько-російського етнополітичного конфлікту, заявив, що жодне рішення щодо України не може ухвалюватися без участі легітимного уряду України та народу України. Опитування засвідчують, що більшість громадян України підтримують унітарну

форму державного устрою (64%) і виступають проти федералізації. Федеративну форму устрою підтримало лише 10% опитаних, розподіл України на частини – 1%. Кількість прихильників єдиної України переважає навіть у південно-східних областях – у південній частині країни за унітарну форму 44% (проти 22% за федералізацію), у східній частині – 45%, проти 26% [9]. Навіть населення самопроголошених республік не підтримує сепаратистські ідеї. Так, ідею відокремлення області (регіону) від України та приєднання до іншої держави підтримали в Луганську та Донецьку лише 18% населення. Покладаючись на ці дані та намагаючись продемонструвати, що йде на поступки південно-східним регіонам, влада заявила про можливість проведення референдуму про федералізацію України та анонсувала реформу щодо децентралізації влади і розширення повноважень регіонів.

Щоб продемонструвати, що без федералізації України не обійтись, в Україні стартував парад республік, який ініціювали російські громадяни. Проросійські мітинги супроводжувалися проявами сепаратизму, закликами до дезінтеграції України, захопленням адміністративних будівель. Жодної злагоженості в цих проявах не спостерігалось. Так, зокрема, в Харкові на мітингу на підтримку федералізації України було оголошено про організацію нового громадського руху «Юго-Восток», який задекларував намір домогатися створення «Південно-Східної федеративної республіки» у складі України з розширеними повноваженнями і широкою автономією, а також надання державного статусу російській мові. Однак уже 7 квітня 2014 р. на проросійському мітингу в Харкові сепаратисти висловили недовіру депутатам Харківської облради, проголосили альтернативних депутатів, які провели сесію та ухвалили рішення про створення суверенної держави під назвою «Харківська Народна Республіка», яка «будуватиме відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права» [10].

Також 7 квітня на аналогічному мітингу в Донецьку після захоплення Донецької ОДА було оголошено про створення так званої незалежної «Донецької республіки» та її входження до складу РФ. Однак того ж дня назва самопроголошеного утворення в його Декларації про незалежність змінилася на «Донецьку Народну

Республіку». Сепаратисти зазначили, що документ діє з моменту ухвалення і є основною для прийняття Конституції «ДНР». У ній проголошено, що народ «ДНР» має виключне право власності на землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Республіки. «ДНР» самостійно визначає свій економічний статус, проводить фінансову, кредитну та інвестиційну політику, формує свій державний бюджет. Конституція «ДНР» була прийнята Верховною Радою «ДНР» через неможливість квазіутворення провести референдум про затвердження її редакції. Документ визначив «ДНР» парламентською республікою з двома державними мовами, можливістю приєднання до федеративної держави як рівноправного суб'єкта, з територією, що визначається кордонами колишньої Донецької області в складі України [11].

16 квітня одеський Антимайдан оголосив Одеську область «Одеською народною республікою», в якій влада належить тільки народу, що проживає на її території. 27 квітня сепаратисти, що захопили будівлю управління СБУ в Луганській області, на проросійському мітингу під скандування «Росія!» оголосили про створення «Луганської народної республіки. Україна поклала відповідальність за заворушення в східних регіонах на Російську Федерацію. У зверненні до мешканців південно-східних областей України Прем'єр-міністр України заявив, що правоохоронними органами зібрані докази причетності російських спецслужб до організації сепаратистських провокацій в Україні. Заступник голови МЗС підтвердив, що Україна має в достатку доказів участі російських військовослужбовців, які дестабілізують ситуацію на Сході країни, у збройному захопленні будівель і установ, тому надасть ці відомості в міжнародні структури. Зовнішньополітичне відомство звинуватило Російську Федерацію в експорті тероризму та сепаратизму в Україну [12].

Керівник Луганської правозахисної групи підтвердила, що на Донбасі за підтримки Росії активно формуються квазідержавні утворення на місці зруйнованих структур української державності [13]. Влада вирішила застосувати силові механізми для боротьби з проявами сепаратизму в межах Антитерористичної операції, які згодом переросли в військові дії. Російська Федерація підтримувала українських сепаратистів зброєю, коштами – щодня український

кордон перетинала військова техніка, що везла озброєння та військових на підтримку квазідержавних утворень. Усе це озброєння застосовувалося на боці «ДНР» і «ЛНР» у війні проти України. Військові дії завдали значних матеріальних збитків та спровокували потік біженців зі Сходу до інших частин України. В окремих областях АТО виявилася успішною – «Одеська» та «Харківська народні республіки» припинили своє існування, їх ініціаторів та очільників було заарештовано та притягнуто до кримінальної відповідальності. Однак припинити існування «ДНР» та «ЛНР» не вдавалося саме через спільну ділянку кордону Луганської та Донецької областей з Росією, звідки РФ надавала неофіційну підтримку сепаратистам, офіційно заперечуючи свою участь у дестабілізації етнополітичної ситуації в Україні.

11 травня «ДНР» та «ЛНР» за кримським сценарієм провели референдуми про статус регіонів з однаковим запитанням: чи підтримуєте ви державну самостійність, відповідно, «Донецької та Луганської народних республік». За результатами, оприлюдненими владою самопроголошених утворень, в обох регіонах близько 90% учасників референдуму проголосували за незалежність «ЛНР» та «ДНР». Влада квазіутворень за підсумками референдуму звернулася до РФ з проханням розглянути питання про входження «ДНР» та «ЛНР» до її складу. Москва проігнорувала ці звернення, але підтримала результати волевиявлення громадян України і закликала Київ розпочати втілення їх шляхом налагодження широкої дискусії щодо майбутнього державного устрою України за участю всіх політичних сил і регіонів країни. Тому «ДНР» та «ЛНР» вирішили інтегруватися між собою – 25 травня було підписано Декларацію про об'єднання в єдину союзню державу під назвою «Новоросія», вкотре наголошено на невизнанні влади Києва та висунуто вимогу про виведення український військ з регіону. В соціальних мережах «Новоросія» проводить пошук «російських, білоруських, казахських і осетинських добровольців з військовим, особливо, бойовим досвідом», щоб вести війну проти України.

Функціонування на Сході України квазідержавних, невизнаних, самопроголошених утворень є потужним фактором етнополітичної нестабільності в державі, викликом національній безпеці та територіальній цілісності України. К. Вітман вказує на три можливі

шляхи розв'язання проблеми невизнаних держав на пострадянському просторі – вони можуть: 1) тривалий час зберігати свій перехідний політико-правовий статус, набутий внаслідок конфлікту; 2) бути поглинені сусідніми державами; 3) стати повноцінними незалежними державами [2]. Україна налаштована лише на один варіант – невизнання цих утворень та придушення сепаратистських проявів: Луганська та Донецька області є невід'ємними частинами України, над якими має бути встановлено контроль.

1. Непризнанные государства [Електронний ресурс] / Терминологический словарь / Этноконфликт в современном мире. – Режим доступу: <http://ethnoconflict.ru/info/terminology.htm>.

2. Вітман К. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання / К. Вітман // Держава і право. – №53. – 2011. – С. 584.

3. Непризнанные государства [Електронний ресурс] / Большой юридический словарь онлайн. – Режим доступу: <http://law-enc.net/word/gosudarstvopodobnyie-obrazovaniija-kvazigosudarstva-1390.html>.

4. Правознавство / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2003. – С.315.

5. Путин назвал Восток Украины «Новороссией» [Електронний ресурс] / Информационное агентство 112.ua. – Режим доступу: <http://112.ua/politika/putin-nazval-yugo-vostok-ukrainy-novorossiey-50819.html/>.

6. Розвідка США недооцінила плани Путіна щодо України // Дзеркало тижня. – 2014. – №7. – 28 лютого – 7 березня. – С.8.

7. Західні ЗМІ оцінили цинічний план Росії щодо поділу України // Дзеркало тижня. – 28 березня. – 2014. – № 11. – 4 квітня – С.10.

8. МЗС України пропонує Росії план конфедералізації і введення 10 державних мов [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/903005-mzs-ukrajini-proponue-rosiji-plan-konfederalizatsiji-i-vvedennya-10-derjavnih-mov.html>.

9. Опитування громадської думки, проведені соціологічною групою «Рейтинг» 14–26 березня / Соціологічна група «Рейтинг». – С.37.

10. Сепаратисти проголосили «Харківську Народну Республіку» [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/905127-separatisti-progolosili-harkivsku-narodnu-respubliku.html>.

11. Донецкая Народная Республика приняла Конституцию [Електронний ресурс] / Trust. – Режим доступу: <http://www.trust.ua/news/95138-samoprovozglashennaya-dnr-prinyala-konstituciyu.html>.

12. Росія «експортує тероризм» на територію України – МЗС [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radio-svoboda.org/content/article/25407275.html>.

13. Луганський правозахисник порадила Порошенку вести переговори на Сході з мечем у руках [Електронний ресурс] / Espresso.tv. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2014/06/04/luhanskyu_pravozakhysnyk_poradyla_poroshenku_vesty_perehovory_iz_terorystamy_z_mechem_u_rukakh.